

שער השמים

בפרק זה נעסוק בענין התפלה בהר הבית, ונבאר כיצד התפלה בכללה קשורה לבית המקדש, ולחר הבית מקום המקדש, מכמה צדדים: בתור מקום התפלה, בתור נושא התפלה ובתור מקור התפלה.

א. תפלת שלמה

המקום המיוחד והמקובל ביותר לתפלה הוא בבית המקדש ובהר הבית. וכך אמר שלמה המלך בעת חנוכת בית המקדש הראשון^א:

וּפְנִיתִי אֶל־תְּפִלַּת עֲבָדְךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ ה' אֱלֹהֵי לְשִׁמְעֵ אֶל־הַרְנָה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עֲבָדְךָ מִתְּפִלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם: לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לִילָה וַיּוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהִי שְׁמִי שָׁם לְשִׁמְעֵ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עֲבָדְךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה: וְשִׁמְעֵתָ אֶל־תְּחִנָּת עֲבָדְךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְּלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שְׁבִתְךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשִׁמְעֵתָ וְסִלַּחְתָּ...^א

בְּהַנִּגֵּף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי אוֹיֵב אֲשֶׁר יַחְטְאוּ־לְךָ וְשָׁבוּ אֵלַיךָ... וְהִתְפַּלְּלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלַיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לְחַטָּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁבַּתְתָּם אֶל־הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לְאַבוֹתָם. בְּהַעֲצֹר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יַחְטְאוּ־לְךָ וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה... וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לְחַטָּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל... וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה.

רָעַב כִּי־יִהְיֶה בְּאֶרֶץ דְּבָר כִּי־יִהְיֶה שִׁדְפוֹן יִרְקוֹן אֲרֵבָה חֹסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יִצְרֹלוּ אוֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כִּלְ־נִגַע כִּלְ־מִזְחָלָה. כִּלְ־תְּפִלָּה כִלְ־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכָל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַע לְכַבוֹ וּפְרַשׁ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁבִתְךָ וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כַּכְל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תִּדַע אֶת־לְבָבוֹ...^א

א. מלכ"א פרק ת.

וגם אל־הנכרי אשר לא־מעמדך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך. כי ישמעון את־שמך הגדול ואת־דרך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל־הבית הזה. אתה תשמע השמים מכון שבתיך ועשית ככל אשר־יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל־עמי הארץ את־שמך לידאח אתך בעמדך ישראל ולדעת כי־שמך נקרא על־הבית הזה אשר בניתי. כי־יצא עמך למלחמה על־איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליה/ דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר־בנתי לשמך. ושמעת השמים את־תפלתם ואת־תחנונתם ועשית משפטם.

כי יחטאו־לך... ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל־ארץ האויב רחוקה או קרובה. והשיבו אל־לבם בארץ אשר נשבו־שם... ושבו אליך בכל־לבבם ובכל־נפשם בארץ איביהם אשר־שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר־נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר־בניתי לשמך. ושמעת השמים מכון שבתיך את־תפלתם ואת־תחנונתם ועשית משפטם. וסלחת לעמך אשר חטאו־לך ולכל־פשעיהם אשר פשעו־בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמים. כי־עמך ונחלתך הם... להיות עיניך פתוחת אל־תחנת עבדך ואל־תחנונת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך.

אם כן, התפלה קשורה תמיד אל מקום המקדש; בכל צרה יבואו ישראל אל המקדש להתפלל בו — "והתפללו והתחנונו אליך בבית הזה" (וכן מה שנאמר "אשר יתפללו אל המקום הזה" פרושו שיבואו אל המקום הזה ושם יתפללו־). ולא רק ישראל אלא גם הנכרי "אשר לא מעמדך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך", ואף הוא יענה מן השמים.

רק כאשר נמנע מאתנו להתפלל במקדש עצמו, כמו בשעת היציאה למלחמה, או, חלילה, בשביה בארץ האויב, אז עלינו להסתפק בתפלה אל נוכח המקדש — "והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך". אז, כעין תחליף לתפלה במקדש, מתפללים לה' מן המקום שנמצאים בו — דרך המקדש.

ב. ולכן לא נאמר "דרך המקום הזה" כמו הנכרי, שהוא בא מארץ רחוקה ומתפלל "אל שנאמר בהמשך. וכן מוכח גם מהלשון לגבי הבית הזה".

וכן ביארזו המפרשים, וכדברי הרלב"ג:

"כי יצא עמך למלחמה על אויבו": עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא יהיה אפשר שתהיה בבית המקדש, כמו הענין בצאת ישראל למלחמה על אויבו.

ובאמת, המעלה הגדולה שבתפלה היא בהיותה נחשבת כאילו היתה במקום המקדש. וכמו שנאמר בירושלמי^א על מלכי יהודה:

.. בני אדם גדולים היו ולא היו יכולים לעלות ולהתפלל בבית המקדש בכל שעה, והיו מתפללין בתוך בתיהם והקב"ה מעלה עליהם כאילו מתפללין בבית המקדש.

ב. תפלת האבות

את מעלתו של מקום המקדש לתפלה למדו חז"ל כבר מאבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. כך אמרו רבותינו^ב: "אברהם תקן תפלת שחרית. יצחק תקן תפלת מנחה. יעקב תקן תפלת ערבית". על פי דברי חז"ל, תפלות אלו של האבות היו במקום המקדש, וכמו שכתב רש"י^ג:

הר המוריה, ושדה יצחק, ובית אל יעקב כולם בהר הבית התפללו.

הרי שמקור תקנת התפלות, אצל האבות הקדושים, מקושר הוא אל מקום התפלה המיוחד, מקום המקדש.

וביחוד אנו מוצאים זאת לגבי תפלתו של יעקב אבינו ע"ה:

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש... ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו. והנה ה' נצב עליו... וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה... ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים.

ופירש רש"י על פי חז"ל:

ה. פסחים פח, א.
ו. בראשית כח.

ג. ברכות ד, ד.
ד. שם כו, ב.

"ויפגע במקום" — במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה.
 "זוה שער השמים" — מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה.

והרמב"ן ביאר דברי חז"ל:

דעת רבי יהודה ברבי סימון כי "ויפגע במקום" הוא הר המוריה...
 וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד
 בית אל... ואמר כי זה המקום בית אלהים... והנה הר המוריה טוב
 לתפלה.

ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול: "...השכים יעקב
 בבקר בפחד גדול ואמר, ביתו של הקב"ה במקום הזה, שנאמר 'יירא
 ויאמר מה נורא המקום', מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו
 מתפלל לפני כסא הכבוד, ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של
 ישראל, שנאמר 'זוה שער השמים'".

ומלשון הרמב"ן — "והנה הר המוריה טוב לתפלה" — נלמד שמעלתו של
 מקום המקדש כמקום תפלה שייכת בכל הר הבית, ההר המוכן לבנין המקדש.
 וכך עולה מדברי המקובל ר' אברהם אזולאי, שכתב בספרו חסד לאברהם:

שארץ ישראל נתונה תחת שער השמים, ר"ל תחת החלון שבאמצע
 כיפת השמים. וחלון זה הוא מרובע, למעלה צד ולמטה רחב. ושיעורו
 למעלה ת"ק אמה על ת"ק כמו שיעור בית המקדש, כי הבית המקדש
 כולו הוא נתון תחת החלון.

הרי שלפי חכמי האמת "שער השמים" שכנגד בית המקדש הוא בשיעור ת"ק
 על ת"ק אמה — כשיעור כל הר הבית המקודש¹. וכן יתבאר בהמשך על פי
 ההלכות שבענין זה.

וכשם שהמקדש הוא המקום המיוחד לתפלת בני-האדם אל ה', כך הוא מקום
 התפלה של ה' כביכול. שכך דרשו חז"ל²:

1. ומצאנו שחז"ל הבינו שפסוק זה מתייחס להר
 הבית כולו, כמו שאמרו: "כל הרוקק בהר הבית
 בזמן הזה כאילו רוקק בבת עיננו, שנאמר ודיו
 עיני ולבי שם כל הימים" (ברכות סב, ב) [מפי
 הרב יצחק ברנר].
 2. ברכות ז, א. וראה ביאור המאמר בבאר

ז. עין הארץ, נהר ג.
 ת. וכן יש להוכיח ממה שד' הביטח לשלמה
 לאחר תפלתו "והיו עיני ולבי שם כל הימים"
 (מ"א ט, ג. דה"ב ז, טז), ובפשוטו הכוונה
 להשגחה ניוחדת לשמוע אל התפלה שם (וכמו
 שנראה במיוחד מן הכתוב בדה"י, עיי"ש),

אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי, מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל?
שנאמר "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי", תפלתם לא
נאמר אלא תפלתי, מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי (מה מתפלל)?...
יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג
עם בני במדת הרחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

ומסביר המהרש"א:

בית תפלתו הוא המקדש של מעלה המכוון כנגד המקדש של מטה...
כמו שלמטה מתפללין שיגולו רחמי עלינו כן מלמעלה הקב"ה מתפלל
על כך.

וגם בענין תפלתו של הקב"ה אמרו חז"ל שהיא עוד קודם שנבנה הבית, מוזמן
האבות ואף מבריאת העולם:

"ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון"^א — אמר ר' ברכיה, מתחילת
ברייתו של עולם עשה הקב"ה בירושלים סוכה, כביכול שהיה מתפלל
בתוכה: יהי רצון שיהיו עושין בני רצוני כדי שלא אחריב את ביתי
ומקדשי. כיון שגרם החטא מה כתיב: "ויחמס כגן סוכו שיחת מועדו"^ב
— מקום שהיה מתוודע בתפלה. וכיון שחרב הוא מתפלל: יהי רצון
מלפני שיעשו בני תשובה שאקרב בנין ביתי ומקדשי. הוי "ויהי בשלם
סוכו".

ג. כיוון התפלה

באמור, מדברי שלמה אנו למדים שהמקדש נועד גם להיות מקום תפלה
בעצמו וגם המקום שלעברו פונים בתפלה. הוי אומר, מקום המקדש הוא "שער
השמים" לא רק עבור מי שמתפלל שם אלא אף לכל התפלות הנאמרות בעולם
כולו, שכולן עלות השמימה דרך מקום זה דוקא. וכך מבואר בספרים הקדושים,
וכמו שכתב היעב"ץ, ר' יעקב מעמדין, בפתיחת סידורו^ג:

הגולה למהר"ל, באר רביעי.
י. מדרש תהלים מזמור עו, וכיר"ב בבראשית
יא. תהלים עו, ג.
יב. איכה ב, ו.
יג. 'סולם בית אל', אות ה.
רבה נו, י.

דע והבן. אף על פי ששכינה בכל מקום, מכל מקום אין התפלה עולה בחו"ל במסילה אחת דרך ישרה, כי צריכה לשלחה לארץ-ישראל ולירושלים אל מקום בית המקדש, שכנגדו שם שער השמים בשמים, כמו שראה יעקב אבינו ע"ה מפורש בתורה. ושנוי בנביאים, בתפלת שלמה המלך ע"ה: "והתפללו אליך דרך ארצם". ומשולש בכתובים, בדניאל^ד: "זכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים"... לכן אל יליוז הדברים מנגד עיניך, וצפה דרך העיר אשר בחר בה ה' לשכנו עם שוממותה עומדת בקדושתה, וחשוב כאילו אתה עומד בבית אלקים לפני ארון ה'.

דהיינו, משמעות ההלכה שצריך להתפלל לכיוון מקום המקדש היא שבאמת רק שם הוא מקום התפלה האמיתי, ועל התפלה 'לעבור' דרך מקום זה בכדי שתעלה משם השמימה. זכך נאמר בתוספתא, שהובאה בגמרא^{טו}, על כיוון התפלה:

היה עומד בחוץ לארץ — יכוין את ליבו כנגד ארץ-ישראל, שנאמר "והתפללו אליך דרך ארצם"; היה עומד בארץ-ישראל — יכוין את לבו כנגד ירושלים, שנאמר "והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת"; היה עומד בירושלים — יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר "והתפללו אל הבית הזה"; היה עומד בבית המקדש — יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, שנאמר "והתפללו אל המקום הזה";... נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד. אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא: מאי קראה, "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות"^{טז} — תל שכל פיות פונים בו.

אמנם, לפי המבואר לעיל, מעלת התפלה במקום המקדש אינה רק במקדש במשמעותו המצומצמת אלא בהר הבית כולו. ואם כן, לכאורה קשה מדוע בענין כיוון התפלה מופיע 'בית המקדש' במקום הפנימי לאחר ירושלים, ולא נזכר הר הבית?

טו. ברכות ל, א.
טז. שה"ש ד, ד.

יד. ה. יא. תרגום: וחלונות פתוחים לו בעלייתו
כנגד ירושלים.

אכן, בירושלמי¹ מובא נוסח שונה, ובו מפורש שבענין התפלה, בין ירושלים לקדש-הקדשים נמצא הר הבית:

...העומדים ומתפללין בירושלם הופכין פניהן כלפי הר הבית²...

העומדים ומתפללין בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדשי הקדשים.

ובאמת, מסתבר שגם בנוסח שבבבלי, 'בית המקדש', הכוונה כאן להר הבית. וכך נראה על פי הנוסח הנמצא במדרש³:

העומדים ומתפללים בירושלם הופכין פניהן כנגד המקדש...

העומדים בהר הבית הופכים פניהם כנגד קדשי הקדשים ומתפללין.

ומשמע ש'המקדש' הנזכר תחילה הוא 'הר הבית' הנזכר מיד אחר כך, ואם כן נראה לפרש כך גם את לשון הבבלי.

והנה, אנו רואים שבכיוון התפלה ישנם מעגלים-מעגלים ההולכים ומצטמצמים, הולכים ונעשים מדויקים ומכוונים יותר ויותר. ואף-על-פי שגם ארץ-ישראל כולה, וכן העיר ירושלים, נזכרות כאן כמטרת כיוון התפלה, הרי ודאי שהחשיבות הגדולה היא דוקא בשתי ה"תחנות" האחרונות, בית המקדש (דהיינו הר הבית) וקדש הקדשים. בית המקדש הוא המקום הרצוי ביותר בו עומדים בפועל ומתפללים, כנזכר בתפלת שלמה, ובית קדשי הקדשים הוא היעד הפנימי ביותר של התפלה.

ובאמת, היעד ה'סופי' של התפלה תמיד מכון הוא אל קדש הקדשים. וגם כאשר בפועל אנו מכוונים את פנינו למעגלים החיצונים יותר, הרי שהכוונה האמיתית היא אל הנקודה הפנימית והקדושה ביותר. וכמו שנפסק בשלחן ערוך⁴:

בקומו להתפלל, אם היה עומד בתו"ל — יחזיר פניו כנגד ארץ

ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים; היה עומד

בארץ-ישראל — יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית

1. ברכות ד, ה.
 2. ומכאן נראה שלמעשה, העומד ומתפלל מתוץ להר הבית אינו צריך להשתדל ולכוון פניו אל מקום המקדש בפרט, אלא די אם יכוין
 3. להר הבית באופן כללי. אמנם כיום נראה שיש "ערך חיובי" לכוון דוקא למקום המקדש, וד"ל. י"ט. שה"ש רבה, פרשה ד, עה"פ בחוט השני. כ. ארי"ח צד, א.

י"ז. ברכות ד, ה.
 יח. ומכאן נראה שלמעשה, העומד ומתפלל מתוץ להר הבית אינו צריך להשתדל ולכוון פניו אל מקום המקדש בפרט, אלא די אם יכוין

קדשי הקדשים; היה עומד בירושלים — יחזיר פניו למקדש ויכוין ג"כ לבית קדשי הקדשים.

ודבר זה ביאר הפרישה^א:

משל למה הדבר דומה? למי שעושים לו מטרא לחץ. אם הוא קרוב למטרא, מציירין לו נקודה קטנה ובאותה נקודה צריך לירות בחיצו כיון שהוא סמוך למטרא. אבל הרחוק ממטרא, עושים לו עגול גדול ובתוכה יודה.

כלומר, כוונת פני המתפלל בפועל היא לפי ערך הריחוק ממרכז המטרה, ולכן בחו"ל די שיכוון פניו אל ארץ-ישראל בלבד, אבל כוונת הלב תמיד היא אל ה"נקודה במרכז העיגול", אל קדש הקדשים ממש.

והלכה נוספת נאמרה בענין זה, שמשמעות כוונת הפנים וכוונת הלב אל מקום המקדש היא שצריך המתפלל לדמות בנפשו כאילו הוא עומד שם, וכמו שנאמר בגמרא^ב:

המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר "והיו עיני ולבי שם כל הימים"^ג.

כלומר, כיון שה' הבטיח לשלמה שעיניו ולבו יהיו במקום המקדש כל הימים, על כן צריך גם האדם המתפלל לכוון עיניו לארץ וכוונתו בכך למקום בית המקדש, וכמבואר בטור^ד:

ונחשוב כאילו אנו עומדים בו (בבית המקדש) ומתפללים.

וכן נפסק בשלחן ערוך^ה:

צריך שיכוף ראשו מעט, שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש.

ויותר מזה מבואר במשנה ברורה^ו:

שיחשוב בלבו ורעינו כאילו הוא עומד במקדש אשר בירושלים, במקום קדש הקדשים^ז.

כא. שם סק"א.

כב. יבמות קה, ב.

כג. מלכ"א ט, ג.

כד. אר"ח צה.

כה. שם סעף ב.

כו. צד סק"ג.

כז. אמנם, אין זה ברור מנין הוציא המשנה ברורה הלכה זו. ואמנם בשער הציון ציין

ד. "עבדהו במקדשו"

אנו מוצאים בהלכה שמצוה מיוחדת היא לבוא ולהתפלל במקדש. שכן, לדעת הרמב"ם, התפלה בעיקרה היא מצות עשה מן התורה (אם כי פרטיה המיוחדים נקבעו ע"י חכמים), וכמו שדרשו במכילתא^כ: "ועבדתם את ה' אלהיכם" — זו תפלה. וכן הוא אומר 'ולעבדו בכל לבבכם'^{כז} איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה".

והנה, על הפסוק "ואותו תעבודו"^ל דרשו חז"ל^{לא}: "עבדו בתורתו עבדו במקדשו". ומכאן עולה שיש ציווי מיוחד על ה"עבודה" במקדש, ובין שהתפלה נכללת במצות ה"עבודה" הרי שיש מצוה מיוחדת להתפלל במקדש. ואכן כך כתב הרמב"ם^{לב}:

שצונו לעבדו.. שהוא ציווי לתפלה. ואמרו (חז"ל) "עבדו בתורתו ועבדו במקדשו" רוצה לומר, ללכת שם להתפלל בו ונכוז^{לג}, כמו שביאר שלמה עליו השלום.

אם כן, כשם שיש את עבודות המקדש המובהקות, כמו הקרבנות, כך עבודת התפלה אף היא נחשבת מבחינה מסוימת מעבודות המקדש.

כח. מכילתא דרשב"י, שמות כג, כה.
כט. דברים יא, יג.
ל. דברים יג, ה.
לא. במכילתא הג"ל ובספרי דברים פסקא פה.
לב. סהמ"צ עשה ה.
לג. כן הנוסח בספרים המדויקים, וכיו"ב ציטט הרמב"ן בהשגותיו שם: "ללכת שם להתפלל בו", וכן הביא המגדל עח בתחילת הלכות תפלה. וברוב הספרים הנוסח ברמב"ם אינו ברור: "רוצה לומר, הביון אליו להתפלל שם", ובה אפשר לטעות ולפרש שהכוונה רק להתפלל לכיוון המקדש. אבל ברור שהנכון כנ"ל, שיש מצוה ללכת למקדש להתפלל. וכן מוכח מתפלת שלמה, שהרמב"ם מציין אותה, כנ"ל. וכן כתב בספר בתרי"תורה, לר' דוד ויטאל, מצוה ז (כנראה ע"פ דברי הרמב"ם): "עבדהו במקדשו — פירוש, לכון אליו להתפלל כשאי אפשר ללכת שם".

כמקור את הפרישה, אך בפרישה לא מפורש כך. ולכאורה נראה לומר שלא כמשנ"ב, אלא שיש כאן שתי הלכות: האחת לגבי היעוד והמטרה של התפלה, לכון את פניו כנגד ארץ ישראל וכו' עד לקדש הקדשים, ובה באמת כוונת הלב היא תמיד אל קדש הקדשים, שהוא "מרכז המטרה" ואליו "מתנקזות" כל התפלות. אבל ההלכה השניה, שיחשוב כאילו הוא עומד ממש בבית המקדש, פירושה לחשוב כאילו הוא נמצא ממש במקום הראוי והרצוי ביותר להתפלל בו, וממילא אין הכוונה לקדש הקדשים — שאינו מקום תפלה בפועל (ואפילו הכה"ג ביום הביפורים לא היה מתפלל שם אלא בהיכל) — אלא הכוונה למקדש כולו, וליתר דיוק, לחדר הבית כולו, שהוא מקום התפלה הרצוי. ודוק, וכן נראה להוכיח מזה שההלכה השניה נלמדה מן הפסוק "היו עיני ולבי שם", והרי לפי חז"ל פסוק זה מתייחס לכל החדר הבית, כמו שהבאנו לעיל בהערה ח.

אכן, שלא כמו עבודות המקדש הרגילות, שמקומן דוקא בתוך המקדש ולא בהר הבית, הרי המצוה המיוחדת של התפלה במקדש מקומה אינו רק בתחום המקדש המצומצם (העזרה) אלא גם בכל הר הבית, סביב המקדש. דבר זה ניתן ללמוד מהעובדה שתפלות ציבוריות היו מתקיימות בהר הבית, מחוץ לעזרה (ואף מחוץ לעזרת נשים), וכמו התפלה המיוחדת בתענית ציבור, כפי שמביא הרמב"ם^{לד}:

כשהיו מתפללין על הסדר הנה בירושלם היו מתכנסין בהר הבית כנגד שער המזרח ומתפללין כסדר הזה...

ומכאן שהמעלה והמצוה המיוחדת של התפלה במקדש, קיימת היא כבר בהר הבית, שאם לא כן ודאי היו קובעים את מקום תפלת הציבור הזו במקום פנימי יותר.

כמו כן, בתפלה שבמקדש קיימים כמה שנויים מנוסת התפלה בשאר המקומות. וכמו שנאמר בקשר לאותה התפלה המיוחדת של התענית, שבכל מקום שליח הציבור חותם את הברכות בחתימה הרגילה והקהל עונה 'אמן', ואילו כשהיו מתפללים בהר הבית:

כשמגיע שלית צבור לומר "מי שענה את אברהם" [זוהי הוספה מיוחדת בתענית הציבור בברכת "גואל ישראל"] אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך אתה ה' גואל ישראל", והן עונין אחריו "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"^{לד}.

ומבואר בגמרא: "לפי שאין עונים אמן במקדש", כלומר, במקדש היו הקהל עונים לאחר כל ברכה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ולא 'אמן'.

הבדל נוסף בין המקדש לגבולין הוא בענין התקיעה בשופר ובחצוצרות, שבאותה התפילה בהר הבית תקעו בשופר ובחצוצרות. וכמו שנאמר במשנה^{לה}: "שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין... ובתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף ושתי חצוצרות באמצע...". ומבואר בברייתא ובגמרא^{לה}:

לד. הלכות תעניות ד, טו.
לה. ראש השנה כו, ב.

לו. שם כו, א.

במה דברים אמורים — במקדש, אבל בגבולין: מקום שיש חצוצרות
 אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות. מאי קראה, דכתיב
 "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'"^ל, לפני המלך ה' הוא
 דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא לא.

כלומר, רק כאשר מתפללים "לפני המלך ה'" תוקעים בחצוצרות ובשופר יחד.
 אם כן, הדבר ברור שביחס לכל ענייני התפלה הר הבית כולו הוא כמקדש,
 וכולו נחשב "לפני ה'"^{לח}, ועל כן התפלה שהתקיימה בו נעשתה על פי דיני
 התפלה במקדש.

וכעבודת התפלה כך גם עבודת ההשתחויה, בפשטות — מקומה הוא בכל הר
 הבית. שכן ההשתחויה הגמורה (בפישוט ידים ורגלים) אסורה בכל מקום, כמו
 שנאמר "ואכן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה"^{לט}, אך במקדש
 ההשתחויה נחשבת "עבודה"; ובפשטות, בכל שטח הר הבית מותר, ואף מצוה
 היא, להשתחות ארצה "לפני ה'" השוכן בבית המקדש. וכמבואר כל זה בספר
 'אל הר המזרחי'^מ, וכפי שעוד נביא לקמן.

ה. עולים ומקיפים, משתחווים ומתפללים

למעשה, בנוסף לתפלה של תענית הצבור, שהתקיימה ברחבת הר הבית, הרי
 שגם היחידים היו מתפללים לרוב ברחבת ההר, ולא דוקא במקדש פנימה. ואנו
 מוצאים שהיה זה דבר מקובל לעלות להר הבית, לסבוב את העזרה מבחוץ ואז
 להתפלל ולהשתחות.

וכך נראה מכמה וכמה מקורות:

שלמושג "לפני ה'" יש כמה משמעויות, ובכל
 ענין נלמד מהקשר הדברים (ראה למשל בבלי-
 חמדה פרשת כי תבא), ובעניני התפלה,
 ההשתחויה ומזרא מקדש — כל העבודות
 שאינן עוסקות בקדשים עצמם — כל הר הבית
 הוא לפני ה'.

לט. ויקרא כו, א.

מ. בירורי הלכה, פרק ו.

לו. תהלים צח, ו.

לח. בטורי-אבן שם כתב: "ואני תמה, כיון
 דנפיק לה מ'הריעו לפני ה'" למה נוהגין כן
 בדר הבית, הא אין לפני ה' אלא מקדש לברי...
 והכי מוכח בכולה סדר קדשים דאין לפני ה'
 אלא בעזרהו"^נ, ועיי"ש שהביא שלענין ביכורים
 מצינו ג"כ שהר הבית נחשב "בית ה'". וסוף-סוף
 לא ביאר הדבר. אך כבר כתבו אחרונים

ראשית, החל מתפלת שלמה (הנזכרת לעיל) ועד לנבואות אחרית-הימים מוזכרת בדברי הנביאים תפלתם של הנכרים במקדש, כמו בדברי הנביא ישעיהו:

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים.. ונהרו אליו כל הגוים^{מא}. כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים^{מב}.

ונראה שתפלות אלו אינן במקדש עצמו אלא בהר הבית בלבד, שהרי לעזרה אסור לגוי להכנס^{מג}. וכך מדויק מדברי שלמה המלך; שביחס לישראל הוא אומר "וזהתפללו אליך בבית הזה", ואילו על הנכרי אומר "וזהתפלל אל הבית הזה". וכמו שביאר המהרש"א^{מד}: "וגבי נכרי הבא לירושלים ועומד שם כתיב 'אל הבית הזה' — שאין יכול לבא לעזרה".

וכן עולה מתאור המקדש השני במשנה^{מה}:

כל הנכנסים להר הבית נכנסים דרך ימין ומקיפין ויוצאים דרך שמאל.

ומשמע מזה שהיו נכנסים בשערי הר הבית ומקיפין ואחר כך יוצאים, אף מבלי להכנס למקדש עצמו.

ועוד מבואר במשניות שבאותו הסיבוב היו משתחוים בשלשה-עשר מקומות, כנגד מקום הפרצות שפרצו מלכי יון בסורג, או כנגד שערי העזרה, ומכל מקום השתחויות אלו היו כולן מבחוץ לעזרה. ויותר מזה כתב המהרי"ט, בביאור דברי המשנה, שהיתה תקנה שכל הנכנס להר הבית צריך לסובבו כולו, בכדי להשתחוות ב"ג מקומות אלו (כמבואר כל זה בספר 'אל הר המור').

לענין ההשתחוויה נביא כאן מקור נוסף, והוא מדברי הספרי^{מז}, לגבי תיאור העושר של בית נקדימון בן גוריון:

...לא היו נכנסים להשתחוות בהר הבית עד שהיו פורסים להם כלי

מילת תחת רגליהם, נכנסים ומשתחוים וחוזרים לבתיהם בשמחה.

מא. ישעיה ב, ב.

מב. שם נו, ז.

מג. ואמנם, האיסור לגויים להכנס לחיל הוא רק מדרבנן, ואפשר לטעון שמדאורייתא, כיון שגוי אינו טמא, מותר לו להכנס אפילו לעזרה, אך קשה לומר שבבית השלישי יבטלו חז"ל

איסור זה, וא"כ כיצד יתקיימו הנבואות? ובכלל, אם כוונת הנביא שהנכרי נכנס למקדש להתפלל, מדוע אסרו זאת חז"ל?

מד. ברכות ל, א.

מה. מדות ב, ב.

מו. דברים פ"טקא שה.

הדבר ברור, אם כן, שהיה זה מקובל לעלות להר הבית, להשתחוות ולצאת. ולענן התפלה; ראשית, ההשתחויה עצמה קשורה היא לתפלה^מ, ובודאי שכאשר היו משתחוים היו גם מתפללים. אך מלבד זה, הנה באותה המשנה במדות מובא דין מיוחד בנוגע להליכה בתוך הר הבית:

כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל, חוץ ממזי שארעו דבר, שהוא מקיף לשמאל. מה לך מקיף לשמאל? שאני אבל. השוכן בבית הזה ינחמד. שאני מגודה... השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך.

כלומר, האבל או המגודה היה מהלך בניגוד לכיוון ההליכה של כולם, וכך היה מודיע צערו לרבים והם היו משיבים לו בתפלה.

ובתפארת ישראל הוסיף פירוש נאה מדוע מי שארעו דבר היה מקיף לשמאל; מפני שעיקר הבניסה להר הבית היתה מן השערים שבדרום (שערי חולדה), ובתוך רחבת הר הבית היה מקום המקדש עצמו קרוב לצד המערבי. ונמצא שרוב העולם – שהיו חולכים לצד ימין, לכיוון מזרח – היו נראים כמתרחקים בתחילה מן המקדש עצמו. אך אותו האבל או המגודה הנכנס ופונה מיד לשמאלו הרי הוא

מקדים וממהר למקום המקדש, ונותן בזה רמז לרואיו שצריך לרחמי שמים, והוא כילד שהוא בצער שהוא רץ ובא לבית אביו מיד.

ובברייתא במסכת שמחות^מ נוסף עוד על דברי המשנה:

אלו שמקיפין דרך שמאל, אבל ומגודה ומי שיש לו חולה בתוך ביתו ומי שאבד לו אבדה... מי שיש לו חולה בתוך ביתו אומר לו (תברר שרואהו מהלך לשמאל): "השוכן בבית הזה ירחם עליו מיד". מעשה באשה אחת שחלתה בתה ועלתה והקיפה ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה נתרפתה. מי שאבד אבדה אומר לו "השוכן בבית הזה יתן בלב מי שמצאה ויחזירה לך מיד". מעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון שאבד לו ספר תורה שלו לקוחה במאה מנה ועלה והקיף ולא זו משם

מז. ראה ב'אל הר המור' שם סעיף יב.

מח. פרק ו.

עד שבאו ואמרו לו נמצא הספר תורה. שמתחילה לא בנאו שלמה אלא
על תנאי שכל מי שיש לו צרה יבוא ויתפלל עליה...

ומכאן ברור שלצורך התפלה היה הדבר מקובל שעולים להר הבית
ו"מקיפים", ובזכות תפלתו ותפלת הרבים שהיו משתתפים עמו, היו נענים מאת
"השוכן בבית הזה".

ו. אף על פי שחרב

מעלת התפלה במקום המקדש היא גם בזמן החורבן. שהרי כבר בזמן האבות,
עוד לפני שנבנה הבית, היה מקום זה "שער השמים" — "מקום תפלה לעלות
תפלתם השמימה".

אמנם, ודאי שיש הבדל בין תפלותינו בזמן המקדש לתפלותינו בזמן החורבן,
ועל זה אמרו חז"ל^ט:

אמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה.

וביאר המהרש"א:

והוא מבואר בענין שלמה, אף בארץ אויביהם "והתפללו אליך דרך
ארצם", כי שם פתוח היה שער שמים מקום תפלה לעלות כו'...
ומשנחרב המקום הוא ננעל השער אשר שם. דוגמת מלך בשר ודם
שכועס ונועל שער חצירו בפני עבדיו ובעי תפלה ורחמים מדובים לפני
המקום שיפתח השער ההוא.

אך מכל מקום, הנה גם התפלה בזמן הגלות עולה השמימה דוקא דרך מקום
זה, ולכן הלכה קבועה היא לדורות שבתפלה יש לבוץ אל מקום המקדש גם
בזמן החורבן. וכך בארו זאת בירושלמי^י:

...נמצאו כל ישראל מתפללין אל מקום אחד. הדא הוא דכתיב "כי
ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים"... עד כדון (עד כאן) בבינינו,
בחורבנו מניין? אמר רבי אבון: "בנוי לתלפיות" תל שהכל פונים ליה
(שבחורבנו נקרא 'תל').

נא. כך גירסת ספר המכריע, הובא ב"תורתן
של ראשונים" על הירושלמי. ולפי הגירסא

מט. בבא מציעא נט, א.
נ. שה"ש ד, ד.

וכך אמרו במדרש^{נב}:

אמר רבי יצחק, עכשיו אין לנו לא נביא ולא כהן לא קרבן ולא מקדש ולא מזבח, מי מכפר עלינו? אע"פ שחרב בית המקדש לא נשתייר בידינו אלא התפלה הזו לפיכך "ה' שמעה ה' סלחה וגו'". לא כך אמרת "והיו עיני ולבי שם כל הימים" ? ראה מה כתיב: "...כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה" — "ושכנתי" כתיב, אע"פ שגליתך מתוכה אין שכינתי זזה ממנה, ואין שדה האמור כאן אלא ציון שנאמר "ציון שדה תחרש". אמר הקב"ה תהיו מתפללים לפני כנגד אותה העיר ואני אשמע מן השמים וארפא את ארצכם.

ומבואר שמעלתו וקדושתו העצמית של מקום המקדש קיימת גם בחורבנו לכל הדעות, גם לפי הדעה בהלכה שקדושת מקום המקדש בטלה עם החורבן. וכמו שביאר החתם-סופר^{נג} (בענין ההלכה "הכל מעלין לירושלים"):

...כיון שכל עצמו הוא משום עוצם קדושתה אין לכנס כלל בפלפול אי קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובפלפול רמב"ם וראב"ד בקדושת המקדש בזמן הזה, אי חייב כרת הנכנס לתוכו... ואין כאן מקומו כלל, כי אין אנו עוסקים אם מצות נוהגות או לא, או אם טמא מותר לכנס שם או לא, רק בקדושה עליונה שירושלים הוא שער השמים מימות עולם אפילו כשהיה היבوسی יושב ירושלים והכנעני והפריזי אז בארץ ולא זזה ולא תזוז שכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה... סוד דבעל חסד-לאברהם.. דמבואר דחלון הרקיע רחב מלמטה נגד כל ארץ-ישראל וקצר למעלה נגד ירושלים ובהמ"ק, ובשעת חורבן נסתם לגמרי, ושוב אחר החורבן נפתח אבל נקצר פיו שלמטה, אבל פיו שלמעלה ושער השמים לא יסתום חלילה, שהוא שפע אלהי שבמקום מקדש וירושלים.

ומכל זה נראה פשוט שהמצוה המיוחדת להתפלל במקום המקדש — "עבדהו במקדשו" — נוהגת גם היום. ואף שאנו טמאי-מתים ואין אנו רשאים לעלות ולראות ולהשתחוות במקום המקדש עצמו, הרי כבר בארנו שהמעלה המיוחדת

נב. תנחומא וישלח, ט.
נג. שר"ת יר"ד רלד.

הרגילה מתחברת כאן כבר הדרשה הבאה
שהכל מתפלל עליה, עיי"ש במראה הפנים.

קיימת בתפלה בכל הר הבית, וזה ניתן לקיים גם בזמן החורבן, בעליה להר בטהרה (לאחר ההכנות הראויות).

והרי, כפי המבואר, התפלה לעבר המקדש היא רק מעין תחליף לתפלה במקדש עצמו, ואם כן היתכן שנאחו רק בתחליף ולא יעלה על לבנו לעלות להר ה' ולשפוך שיחה בשער השמים?

ז. מה התחדש בבנין הבית

יש לבאר מעט את מהות הקשר המיוחד שבין התפלה לבין מקום המקדש; שהרי אנו רואים שיש מצוה מיוחדת להתפלל במקדש, וגם התפלה בכל מקום מכוונת היא אל מקום המקדש, ודוקא משם עולה היא השמיימה.

ויותר מזה; מכל דברי תפלת שלמה, שהבאנו לעיל, נראה שה'חידוש' העיקרי בבנין בית הבחירה הוא לענין התפלה! שהרי שלמה לא אמר "הנה כעת יש מקום מיוחד לעבודת הקרבנות" וכדו', אלא "הנה יש מקום להתפלל בו, או כלפיו". ונראה מזה שכל הדורות היתת הצפייה לבנין בית הבחירה בכדי שיהיה היכן (ולחייכן) להתפלל!

ונחילה צריך לדייק ולהבין מהו הדבר שנתחדש בעת בנין המקדש בענין התפלה. ולכאורה יש לפרש שרק אז, בבנין הבית, התחדש עצם הענין שהתפלה קשורה דוקא למקום מסוים, להתפלל בו או כלפיו (ועל כן יש כאן חדוש יותר מאשר בענין הקרבנות, מפני שקרבנות הקריבו גם קודם לכן ואילו מקום מיוחד לתפלה לא היה עדיין). אך באמת אין זה מוזכרת, ואדרבה, כפי הנראה גם לפני בנין המקדש היה כיוון מטוים לתפלה — הוא הכיוון כלפי המשכן בכל מקום שדיה נמצא, וכמו שכותב הרמב"ם¹⁷:

מצות עשה להתפלל בכל יום... והכל יהיו מתפללין נוכח המקדש בכל מקום שיהיה.

ופירש הכסף־משנה (בפרוש שני):

— בכל מקום שיהיה המקדש, בין כשיהיה במדבר בין כשיהיה בגלגל או בנוב ושילה ובין כשנבנה בית עולמים, לעולם מתפלל נוכח

המקדש אשר עובדים בו להשי"ת, בכל מקום שיהיה המקדש הוא נכחו מתפללים.

אם כן, התפלה לכיוון מקום מסוים היתה קיימת גם לפני בנין בית-עולמים, ולא זה הדבר שהתחדש עכשיו.

לכן עלינו לומר דרך אחרת, שעיקר החידוש שנאמר בדברי שלמה הוא המעבר לבית הבחירה, למקום קבוע והנצחי להשראת השכינה. שהרי הבדל גדול ישנו בין כל המקומות בהם היה המשכן, או ארון-הברית, לבין מקום בית הבחירה: בכל המקומות הקודמים לא חלה קדושה קבועה על המקום עצמו, ואילו מקום בית הבחירה, והר הבית כולו, הוא "המקום אשר יבחר ה' נ"ה בקביעות. על כן, עד עתה באמת לא היו מתפללים לעבר מקום גיאוגרפי מסוים אלא לעבר המשכן או הארון הנמצא במקום זה, ורק עכשיו התחדש הענין שיש מקום בעולם אליו נקשרת התפלה (גם בעת שהבית אשר עליו חרב הוא בינתיים).

ואף שמעלת המקום לתפלה היתה עוד קודם בנין הבית הראשון, גם בימי האבות, ולכאורה מה התחדש בעת בזמן שלמה? מכל מקום קדושת המקום היתה עד עתה בהעלם, בחינת הכנה ו'בכח', ורק עם בנין הבית, עם חלות הקדושה במובנה ההלכתי המעשי המחייב, אזי יצאה הקדושה הגנוזה מן הכח אל הפועל הגמור, ונקבעה הבחירה הנצחית ב"מקום אשר יבחר ה'" לעד.

ח. קביעות מקום לתפלה

ועדיין צריך ביאור, מדוע בכלל קשורה התפלה למקום פיזי מסוים ומוגדר דוקא. שהרי בהשקפה ראשונה נראה הדבר תמוה — מדוע לא תהיה ה"עבודה שבלב" שוה בכל מקום ומקום, מלבו של המתפלל אל ה'?

אכן, הדבר יובן על פי המבואר בספרים הקדושים שעבודת התפלה היא עבודה של עליה "מלמטה למעלה". התפלה היא פניה אל ה' מתוך המצב המרוחק בו נמצא האדם. מתוך מציאותו הגשמית והירודה, הרחוקה עדי-אין-קץ מאור פני ה', פונה הוא אל ה', מתוך הבנה והרגשה כי רק בידי ה' ישועתו.

אמנם, ההתעלות בתפלה צריכה להיות רמה ונשאה, עד כדי 'שבחת' העולם הזה, התחתון, בו עומד גופו של המתפלל — וכדברי הטור¹¹: "וכן היו עושין חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה" — אך נקודת המוצא היא 'למטה', ואת כל ה'למטה' הוזה מעלה החסיד בתפלתו.

על כן, דוקא על התפלה נאמר:

כל הקובע מקום לתפלתו אלוקי אברהם בעזרו¹². כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו¹³.

קביעות המקום הפיזי נצרכת משום שבתפלה איננו 'מתעלמים' ממצויאות העולם בו אנו חיים. דבר זה מתבטא הן באדם המתפלל והן בעולם בו הוא מתפלל (שהרי האדם והעולם קשורים הם זה בזה, האדם הוא 'עולם קטן', וכל העולם הוא 'שיעור קומת אדם'): האדם המתפלל צריך להכין את גופו לקראת התפלה — לטהרו מטומאה (בעבר היתה זו חיבה), לדאוג לנקיון גופו ולבושיו וכדו' — ועל כן גם להכין את מקומו. ובעולם כולו ישנו מקום אחד מיוחד לתפלה — "שער השמים".

שלמות התפלה היא כאשר אנו יודעים לזהות בתוך המרחב הגשמי של העולם הזה את המקום המסוגל לפניה אל ה', ולהתפלל דוקא דרכו. המקום הפיזי הזה הוא מקום המקדש, שהוא השורש לכל מציאות מימד המקום בכלל; מאבן השתיה נברא העולם¹⁴, וממנה יונק הוא תמיד את מקום חיותו¹⁵.

באמת, ממקום קדש הקדשים 'נולד' ונוצר כל המרחב, קוי האורך והרוחב, אותם אנו מכירים ועליהם אנו עומדים כדבר המובן־מאליו, מתהוים מהנקודה האחת המקודשת מכל המקומות. אותה נקודת המוקד שבבית המקדש כבר אינה כפופה למגבלות המרחב, ולכן שם "מקום ארון אינו מן המדה"¹⁶ — כי במקום בו מתחולל המרחב לא חלים חוקי העולם המגבילים. ניתן לומר כי

נו. אר"ח צת.

נו. ברכות ו, ב.

נח. ברכות ז, ב. והפסוק המובא שם קשור

למקום המקדש.

נט. יומא נד, ב.

ס. ראה תנחומא, פרשת קדושים, י.

סא. יומא כא, א.

במקום קדש הקדשים — "היבא הנשקי ארעא ורקיעא אהרדי"^{טב} — מתבטל כל מרחב המקום שבעולם בתוך מקורו, ולכן שם גם 'לא מקום' יכול לתפקד כמקום.

אם נדייק יותר נאמר כי בבית קדשי הקדשים מתגלה מקורו של המקום הגשמי. מימד המקום הפיזי נאסף אל מקומו האמיתי — הקב"ה, "מקומו של עולם" — שאך הוא הנותן קיום וממשות למקום המוכר לנו. וכן מצאנו שתואר זה של ה' — "מקומו של עולם" — נלמד דוקא בקשר למקום המקדש^{טז}:

"ויפגע במקום" רב הונא בשם ר' אמי אמר, מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום? שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב "הנה מקום אתי"... דבר אחר, מהו "ויפגע" — צלי, "במקום" — צלי בבית המקדש.

הפירוש הראשון במדרש הוא: "ויפגע במקום" — התפלל לה' הנקרא מקום, והפירוש השני הוא: התפלל במקום בית המקדש. אך שני הפירושים משלימים זה את זה: בית המקדש הוא המקום היחיד הזכאי באמת לשם "מקום", מפני ששם מתגלה כי מקום העולם אינו 'נושא את עצמו' אלא נישא ומתקיים בכל רגע ע"י המקום ברוך הוא. ודבר זה מתגלה דוקא בענין התפלה ("ויפגע"), שעניינה בקביעת מקום.

וכשם שהתפלה קשורה במיוחד למקום מסוים, כך קשורה היא דוקא אל זמן מסוים, לכל תפלה זמנה המיוחד לה. זאת מפני שמימד המקום ומימד הזמן^{טז}

טב. ראה ב"ב עז, א.

טג. בראשית רבה סח, ט.

טד. שלשת המישורים שהזכרו כאן, המקום הזמן והאדם, הם מימדי העולם הידועים בשמות "עולם שנה נפש" (בספר יצירה).

טו. ניטיב להבין כל זאת כאשר נשוא את התפלה לתורה, שכן בעוד התפלה היא 'מלמטה למעלה' הרי התורה היא 'מלמעלה למטה'. למד התורה ע"י האדם אינו עליה של עולמו התחתון כלפי מעלה אלא אחיזה בעולם עליון — התורה הנצחית — והורדתו למטה. לכן אנו מוצאים הבדלים רבים בין התפלה ללמוד התורה כאשר לכל הדברים שזכרו לעיל: לא מצאנו שצריך לקבוע מקום ללמוד התורה, וגם אין זמן מסוים לכך. הכנת הגוף

פחותה היא בהרבה מהנצרך לתפלה (וכמו שבא לידי בטוי בענין טומאת קרי, שיש אומרים שלתפלה צריך טבילה ולא לתורה, ראה טור או"ח פח). כל זה מפני שהתפלה היא "חיי שעה", וקשורה לעוה"ז, לעומת התורה שהיא "חיי עולם" (שבת י, א).

ואמנם, גם התורה קשורה היא במיוחד למקום המקדש, שהרי דוקא "ליר המבדל" יושבים הסנהדרין שמהם יוצאת הוראה לכל העולם. אבל בהשוואה לענין התפלה קיים כאן הבדל ברור; כי בעוד שהתפלות מובל העולם מכוונות אל המקדש ומשם עולות השמיים, בדרך מלמטה למעלה כנ"ל, הרי התורה "יוצאת מציון" אל כל העולם; היא מושפעת מלמעלה למטה, ודרך לוחות הברית וספר

הם מרכיבי העולם הזה הגשמי (כידוע, גם הזמן הוא נברא, וכפי שהוכיח המדע החדש שאף הזמן הוא ענין יחסי), אותו עולם ממנו פונה האדם אל ה' בתפלה¹⁰¹.

וכך כתב הרב חרל"פ¹⁰²:

ענין קביעות מקום לתפלה שחכמים הפליגו כל כך... שכשם שאין לנשמה אחיזה בעולם הזה מבלי הגוף, כן כל רגש אדיר וחזון עליון אי אפשר שימצא אחיזה בלא התלוות של הגדרה גשמית (שהיא) כמו בבחינת גוף אליו... ומכאן הטעם של קביעות זמן קריאת-שמע ותפלה, שלכאורה אין ליחוד העליון ב"ה שעה קבועה, והוא נוהג בתדירות ללא הפסק, ואיך נקבעו זמנים לזה? אולם דוקא מפני שהוא ללא הפסק ודוקא מפני עמקו ושיא משגבו, לא יוכל להקלט בלי הגדרה גשמית, גבולית וזמנית, שזהו הגוף שבו מאירה הנשמה.

מ. יתבני בית מקדשא

התפלה כולה סובבת על ענין המקדש. נוסף לכך ש"תפלות כנגד תמידין תקנום", ופרטים רבים בהלכות התפלה הם בהתאם להלכות העבודה במקדש, הרי שבעצם, הנושא המרכזי עליו אנו מתפללים הוא בנין המקדש ועבודת המקדש. וכמו שאמרו חז"ל¹⁰³:

כל תפלתן של ישראל אינו אלא על בית המקדש. מרי, יתבני בית

מקדשא! מרי, מתי יתבני בית מקדשא?

ואכן, במרכז נוסח התפלה הקבוע עומדת הבקשה "יתבני בית מקדשא". כך בנויה תפלת העמידה של כל יום, שבה מסודרות הברכות האמצעיות לפי סדר מסוים, המגיע אל שיאו בהשבת העבודה לדביר ביתך¹⁰⁴. ווראי שזהו המרכז של תפלות המוספין, שבהן הברכה האמצעית כולה הינה בקשה: "יהי רצון

101. והאמונה. ה' ינמצא שחיות המקום וכן חיות הזמן והתו... ותם מאין ליש וקיומם כל זמן קיומם הוא ממדת מלכותו יתברך".

102. סו. 'מי מרום' ח"ג (על סדור התפלה) עמ' יח.

103. סו. בראשית רבה יג, ב.

104. סו. ראה בגמרא מגילה ז, ב, כיצד מסודרות הברכות זו אחר זו.

התורה שבקדש הקדשים, אל הסנהדרין ומהם אל בני הדין ותלמידי החכמים שבכל מקום (ראה למשל בכחרי מאמר שני, כח, ומאמר שלישי לט-מא). ודוק.

105. והבלשון הקבלה והחסידות: בתפלה נעשית עלית המלכות, והמלכות היא שרש הזמן והמקום. כמ"ש בתניא, שער היחוד

מלפניך... שתעלינו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם געשה לפניך את קרבנות חובותינו...". וכך אמרו בירושלמי^ט:

"בנוי לתלפיות" — תל שכל הפיות מתפללין עליו (שיחזור ויבנה); בברכה, בקרית שמע ובתפלה. בברכה "בונה ירושלים". בתפלה "אליה דוד ובונה ירושלים". בקרית שמע "פורש סוגת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים".

באמת, דבר זה נכלל בהדרכת חז"ל המובאת לעיל: "המתפלל צריך שיתן עיניו למטה". העינים הן המביטות קדימה, לעבר היעד אליו אנו מתקדמים. וכונת העינים "למטה" — דהיינו אל מקום המקדש (כמבואר לעיל) — פירושה הוא שעיקר הנושא של התפלה, על מה אנו מתפללים, הוא בנין המקדש! ה"יעד הממשי" של התפלה, השיא של מה שאנו מבקשים שיתקיים כעת, הוא בנין המקדש, שהוא שלמות ה"ציור" של הגאולה שעליה טובבת התפלה כולה, ואליו מופנה המבט של העינים: "ותחוינה עינינו בשובך לציון ברחמים". [ויותר מזה: התפלה שלנו היום היא שיבנה המקדש, אך כשיבנה המקדש תהיה התפלה תמידית, "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו"^ז. היום אנו עדיין מתפללים שגזכה להתפלל, העינים מבקשות להגיע אל הזמן שבו תהיינה מייחלות תמיד אל ה'].

ופשוט שמה שהתפלה כולה מתכוונת לעבר מטרה זו — להופעת השכינה במקום מסוים — קשור למה שהתפלה נובעת מן האדם העומד במקום מסוים דוקא; אנו עומדים ומתפללים במקום המקדש, או לנוכח מקום המקדש, ומגמת תפלתנו היא שיופיע ה' אלינו במקום זה^א.

ט. ברכות ד, ה.

ע. ברכות בא, א.

עא. כשם שכונת העינים למטה פירושה "על מה אני מתפלל" — על תורת השכינה לציון — כך כונת הלב למעלה פירושה "למי אני מתפלל". הלב הוא הפניה הישירה אל ה': "יטור לבנו לעבדך באמת", ופנייתנו זו היא אל ה' עצמו, למעלה מכל ההופעות והגילויים

"אליו ולא למדותיו", ואילו העינים הם התפלה שה' יתגלה אלינו כאן בתוך העולם [ע"פ מ"ר הרב יצחק גינזבורג, וראה ב"מכתב לחג הסוכות" בענף זה]. ולפי המבואר בסוף פרק "מעשה ידי צדיקים", נאמר כאן: הלב הוא האמונה והעינים הן השפלות.

לענף זה יש להוסיף את המבואר בחסידות (דרך מצוותך רף כד, וראה גם בשער האמונה

י. אומר ועושה

והנה, כיון שהתפלה כולה מבחינת תוכנה מכוונת היא לבנין המקדש והשבת העבודה בו כימי עולם, וכשם שמגמת פני המתפלל בפועל היא אל מקום המקדש — אם כן פשוט שעל המתפלל גם להשתדל ולהתקרב בפועל, ככל הניתן, אל מקום המקדש ולהתפלל שם. ויותר מזה, עליו להשתדל לקרב בפועל את בנין הבית. ואם מותר הוא על כך ומעדיף לעמוד רק מרחוק, הרי הוא כמי שעושה את תפלתו פלסטר ח"ו. ומתאימים לזה דברי רבנו יהודה הלוי בספר הזכורי — שם מדבר אמנם על העליה לארץ-ישראל בכלל, אך הדברים יפים בפרט גם אל העליה להר הקודש (והמתבונן יראה שבדברי ריה"ל, כמו בדברי רבים אחרים, העליה לארץ ובנינה עם העליה לירושלים ובנין המקדש חד הם); שלאחר שהאריך ה"חבר" לבאר את סגולת ארץ הקודש ושיבתה, אמר לו מלך כוזר^{עב}:

אם כן אתה מקצר בחובת תורתך, שאין אתה משים המקום הזה מגמת בית חייך ומותך. ואתה אומר "רחם על ציון כי היא בית חיינו", ותאמין כי השכינה שבה אליו... אני רואה שהשתחוייתך וכריעתך נגדך חונף (מעשה חנופה וצביעות), או מנהג מבלתי כוונה...
אמר החבר: הובשתני מלך כוזר. והעוון הזה (שלא עלינו לארץ) הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו האלוקים בו בבית שני... ואין דבורינו "השתחוה להר קדשו" ו"השתחוה להדום רגליו" ו"המחזיר שכינתו לציון" חולת זה, אלא כצפצוף הורזיר והדומה לו, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה.

ואכן, רבי יהודה הלוי היה "נאה דורש ונאה מקיים", כנרמז בסוף ספרו: "ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת לירושלים...".

ומתהווים תמיד מאין (בחנית יחודא תתאה, וד"ל)...". וכמו שבארנו לעיל שהתפלה בכללה באה מתוך העולם, מלמטה למעלה. עב. מאמר שני כג, כד. כאן בחרגום אבן תבון.

אות בו): "פירוש לבו למעלה הוא ההתבוננות במהותו ועצמותו יתברך, איך שהוא מרומם ונשגב מכל העולמות ואין ערוך אליו (בבחינת יחודא עילאה, וד"ל)... ומ"מ צריך ליתן עיניו למטה ג"כ, דהיינו על העולמות שהם בחינת יש ודבר, ושישכיל איך שהם בבחינת ביטול

ואחריו החזיק בעוז היעב"ץ, רבי יעקב מעמדין, ואלו דבריו^ע:

ידוע שהובת המתפלל לכוון גופו כנגד ירושלים... לא יספיק זה
הרושם והרמו שאנו עושים לרמו ולדוגמא וסימנא בעלמא אלא היכא
דלא אפשר. אז תעלה לנו הכונה והמתשבה הטובה ותצטרף למעשה
הנמנע מפני האונס והסכנה, כי האונס פטור מכל דבר וההכרח לא
יגונה. אמנם, לא ישובח ולא תועיל הכוונה במקום שאין טענת אונס
גמור ובשעת ריוח. ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה
קבועה ותקועה לעלות לדור בארץ-ישראל... ולהשתוקק להיות זוכה
להתפלל שם לפני היכל מלך, אע"פ שחרב לא זזה שכינה ממנו...
מי שעושה בלבו הסכמה מוחלטת לעלות לארץ-ישראל כשתשיג יד
ומתעב בחו"ל מפני ההכרח, אז תועיל לו כוונתו הטובה ותעלה לו,
ותקובל תפלתו כאילו עומד בארץ-ישראל תחת שער השמים..

ושוב, דברים אלו מכוונים כלפי היושבים שקטים ושאננים חוץ לארץ הקודש,
אשר הם כאילו עובדים עבודה-זרה, וכודאי אי אפשר להעתיק את הדברים
כהוויתם לענין שאנו עוסקים בו. אך מכל מקום יש ללמוד מכאן שהיחס הנפשי
הבא לידי ביטוי בתפלה חייב להביא גם לידי מעשה בפועל ממש.

✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

ועל דבר מצות התפלה לכל סעיפיה, הלא דבר ידוע הוא שהתעלותן
של התפלות כולן קשורה היא בסגולה העליונה של קדושת ארצנו
הקדושה ועיר הקדש ירושלים, מקום השראת הקדושה ושער השמים..
ומאחר שהתפלות כולן מרוכזות הן בארץ הקדש ובעיר הקדש, העיר
שהיא בית חיינו וחמדת מקום מקדשנו, אין ספק שהאידיאליות העליונה
שבתפלה מתגלה במקום הקדוש הזה במדה יותר עליונה ממה שהיא
יכולה להתגלות במקומות אחרים.

הראי"ה קוק^ע